

Nicole Dołowy-Rybińska¹
(Warszawa)

Rec.: Leoš Šatava, *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století. Etnicita – jazyk – historie – kultura*, Praha: Epoque 2020, 352 s.

Leoš Šatava jest wśród osób związanych z Łużycami postacią dobrze znaną, zarówno w środowisku naukowym (poprzez prowadzone przez siebie od dawna badania i wystąpienia naukowe), jak i wśród szerokiej publiczności łużyckiej poprzez swoje wystąpienia i teksty popularnonaukowe. Jego artykuły naukowe były niejednokrotnie publikowane na łamach „Zeszytów Łużyckich”. Był także gościem organizowanych w Polsce konferencji sorabistycznych. Do najważniejszych tematów, którymi Leoš Šatava zajmował się na Łużycach, należą jego studia dotyczące etniczności, łużyckiej młodzieży (tak w ujęciu socjolingwistycznym, obejmującym badania prowadzone w Łużyckim Gimnazjum, jak i obszerne popularne broszury, pełniące trochę rolę wskazówek dla osób zaangażowanych w politykę językową na Łużycach) oraz rewitalizacji języków mniejszościowych. Książka *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století. Etnicita – jazyk – historie – kultura*, wydana przez wydawnictwo Epoque (Praha 2020) pokazuje, że Leoš Šatava jest też historykiem kultury łużyckiej z zacięciem literaturoznawczym.

Książka *Lužičtí Srbové* prezentuje dotychczas rozproszone i ponownie zredagowane artykuły Leoša Šatavy opublikowane w latach 1983–2019, z dużą przewagą tekstów napisanych w ciągu ostatnich piętnastu lat. Leoš Šatava jest autorem niezwykle płodnym, który opublikował kilkaset różnych tekstów dotyczących problematyki łużyckiej: od niewielkich esejów po specjalistyczne teksty naukowe. Wybór nieco ponad dwudziestu tekstów, które zostały tak ułożone, by czytelnicy nieznający historii, sytuacji językowej ani etnicznej Łużyczan, mogli się o nich dowiedzieć w sposób

---

¹ ORCID 0000-0001-7256-8226

jak najbardziej kompleksowy, nie jest łatwą sztuką. Uważam, że udało się to Šatavie bardzo dobrze.

Zanim przejdę do samej zawartości książki, chciałabym zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię. Książka została wydana w języku czeskim, więc jej zadaniem jest przedstawienie Łużyczan Czechom. Jak czytamy we wprowadzeniu, Autorowi zależało na tym, by przekroczyć historyczną i często nostalgiczną perspektywę postrzegania Łużyc jako „utraconej ziemi Korony Czeskiej”, zaś Łużyczan jako „mniejszego i słabszego krewnego Czechów”. Dlatego też w książce to Łużycanie znajdują się w samym centrum – są przedmiotem rozpraw i podmiotem publikacji. Spojrzenie Autora na ich kulturę, na podejmowane przez nich wysiłki zachowania języka i tożsamości wynika tu z bliskiej obserwacji Łużyczan. Obserwacja jest bliska, gdyż wynika nie tylko z dogłębnych studiów nad historią, kulturą, językami i etnicznością Łużyczan, ale też z wielokrotnych pobytów Šatavy na Łużycach i przyjaźni, jaką ich darzy. Trzeba jednak Autorowi oddać, że mimo tej perspektywy jego teksty nie są nacechowane emocjonalnie (w każdym razie ta emocjonalność nie zastępuje faktografii, oparcia na badaniach i analizie danych), ale prezentują naukowe – a często i krytyczne – podejście do przedmiotu badań. Ta krytyczność wynika jednak właśnie z emocjonalnego stosunku do Łużyczan i ich języków oraz wyraźnego (naukowego) zaangażowania Autora w to, by języki i kultury łużyckie przetrwały (co *explicite* ujawnia dopiero w zamykającym tom tekście). W tak skomplikowanej sytuacji – charakterystycznej jednak dla wszystkich etnologów i większości socjolingwistów – naukowy dystans pozwala Šatavie zachować perspektywę porównawczą, do której często ucieka się w swoich studiach, pisząc w kontekście Łużyczan o działaniach podejmowanych przez inne mniejszości językowe Europy.

Jeśli przyjmiemy, za stwierdzeniem Autora, że obecnie wśród Czechów świadomość istnienia Łużyczan jest prawie zerowa, publikacja Leoša Šatavy staje się tym ważniejsza. Z jednej bowiem strony prezentuje podstawowe informacje o Łużyczanach, ich językach oraz ich miejscu w słowiańskim świecie. Tym samym pełni funkcję wprowadzenia w świat Łużyczan dla tych, którzy niewiele o nim wiedzą. Z drugiej strony Łużycanie są tu specyficznym *case study* konkretnej mniejszości językowej, na podstawie której Autor rozpatruje ogólne, teoretyczne problemy dotyczące etniczności,

tożsamości, wysiłków służących rewitalizacji języków mniejszościowych i funkcjonowania mniejszości we współczesnym świecie.

Teksty zawarte w tomie mają różny charakter. Są tu zarówno teksty encyklopedyczne, naukowe, jak i faktograficzne, opisowe i popularnonaukowe. Dzięki takiemu doborowi nawet niewyrobiony naukowo czytelnik znajdzie tu coś dla siebie. Na książkę składają się cztery bloki tematyczne. Pierwszy z nich prezentuje podstawowe informacje o Serbołużyczanach. W sześciu tekstach (świetnie ułożonych od najbardziej ogólnych, o charakterze wprowadzenia, przez kalendaria i artykuły problemowe) odnajdujemy informacje o historii Łużyczan i Łużyc oraz ich współczesnej sytuacji, ze szczególnym naciskiem na kwestie etniczne, kulturowe i językowe, w tym odnoszące się do procesów asymilacji. Drugi dział to teksty i studia o tematyce etnologicznej i historycznej, wśród których dominuje tematyka związana z tożsamością łużycką, polityką oraz funkcjonowaniem Łużyczan we współczesnym świecie. Poprzez teksty czytelnicy poznają instytucje łużyckie w ich wymiarze historycznym i obecnym funkcjonowaniu. Wraz z Autorem zgłębiaimy to, jakie wyzwania stoją przed mniejszościami językowymi, a zwłaszcza przed Łużyczanami, w XXI wieku; jakie doświadczenia z przeszłości są dla nich formatujące, a jakie czynniki (wewnętrzne i zewnętrzne) mogą hamować ich dążenie do zachowania tożsamości i języków. Pojawia się wreszcie istotna w tym kontekście problematyka globalizacji i jej wpływu na funkcjonowanie mniejszości językowych.

Trzecia część przedstawia studia i wyniki badań socjolingwistycznych. Przedstawiona jest tu sytuacja języków łużyckich, starania o zachowanie i rewitalizację języków bądź domeny używania języków łużyckich. Aż cztery studia odnoszą się do centralnych badań Leoša Šatavy, prowadzonych przez niego na początku XX wieku w Łużyckim Gimnazjum. Poprzez analizę wyników badań statystycznych Leoš Šatava ukazuje główne problemy dla młodego pokolenia osób należących do mniejszości i uczącej się języka mniejszościowego. Stąd płynne wydaje się przejście do obszernego artykułu prezentującego problematykę „nowomówców”. Leoš Šatava przybliży tu przede wszystkim stan badań nad nowymi użytkownikami języków mniejszościowych i wiodące prądy analityczne. W tym kontekście umieszcza Łużyczan, pokazując też, jak wiele jest jeszcze na tym polu do zrobienia.

Czwarty dział to studia literackie i recenzje. Šatava prezentuje tu literaturę łużycką w ujęciu historycznym i jej tendencje rozwojowe. Dodaje też cztery recenzje, poprzez które widoczne są trendy w piśmiennictwie mniejszościowym i jego symboliczna rola dla wspólnoty. Zasadniczą część książki uzupełnia *Envoi*, w którym znaleźć można esej o Łużycach oraz krótki tekst po górnołużycku. Tekst ten wydaje się odgrywać podwójną rolę. Przede wszystkim daje czeskim czytelnikom i czytelniczkom okazję do zetknięcia się z językiem górnołużyckim. Poprzez ten kontakt odbiorcy mogą też zobaczyć, że języki te (górnolużycki i czeski) są w dużej mierze wzajemnie zrozumiałe i nawet brak słowniczka słów, które nie są do siebie w obu językach podobne, nie przeszkodziłby w odbiorze łużyckich tekstów.

Całość uzupełnia bibliografia zawierająca najważniejsze teksty napisane po czesku o Łużyczanach i Łużycach oraz wykaz tekstów Leoša Šatavy o łużyckiej tematyce. Publikacja jest bogato ilustrowana zdjęciami z Łużyc, zarówno tymi przedstawiającymi tablice, pomniki i pejzaże, jak i ukazującymi ludzi, stroje i wydarzenia z aktualnego łużyckiego życia kulturalnego. Niewątpliwie takie wizualizacje pozwalają lepiej poznać Łużyce tym, którzy nie mieli okazji tam być osobiście. Warto też zaznaczyć, że w wyborze tekstów tematyka odnosząca się do Górnych Łużyc znacznie dominuje nad opowieściami o Dolnych Łużycach, choć i o nich są wzmianki. Nie można się jednak temu dziwić. Wszak Leoš Šatava swoje badania etnologiczne prowadził na Łużycach Górnych i w języku górnołużyckim.

Podsumowując, książka *Lužičtí Srbové* potwierdza miejsce Leoša Šatavy jako czołowego badacza Łużyc. Pokazuje rozmach zainteresowań autora i dyscyplin, które są mu bliskie, i których metodologii i dyskursów używa, żeby przybliżyć czytelnikom obraz Łużyczan. Obraz ten ukazuje Łużyczan jako ludzi, jako wspólnotę i jako mniejszość językową. Zebranie rozproszonych tekstów umożliwi czeskim czytelnikom, którzy nie mieliby szansy na dotarcie do konkretnych artykułów i tym, którzy nie pomyśleliby nawet, żeby tych artykułów szukać, na zdobycie podstawowych informacji o Łużyczanach. Z kolei tym, których temat zainteresuje, da wskazówki, gdzie znaleźć dodatkową literaturę.